

Grip op leren in het vo

IN DE KLAS

Grip op leren in het vo Jouke Brouwer

Rijke taal Erna van Koeven & Anneke Smits

Aan de slag met rekenproblemen 2 Marije van Oostendorp

Dyscalculie en een hoog IQ Marisca Milikowski

Aan de slag met handschriftonderwijs Anneloes Overvelde
& Ria Nijhuis-van der Sanden

Zoek het even lekker zelf uit Harrie Meinen

Perfectionistische leerlingen Ard Nieuwenbroek

Poster Zelfregulerend leren Pieternel Dijkstra & Petra Bunnik

Mediation op school Michiel Hulsbergen & Rola Hulsbergen-Paanakker

Meer leren in minder tijd Ankie Remijn

Trainingskaarten Zelfregulerend leren met effectieve leerstrategieën
Pieternel Dijkstra & Petra Bunnik

Een passend aanbod bij autisme Ellen Luteijn, Hans Nieuwenstein
& Ina van Berckelaer-Onnes

Haal meer uit je toetsgegevens Willem de Vos, Denise van Schelven,
Bas Oprins & Liesbeth van Beijsterveldt

Zelfregulerend leren Pieternel Dijkstra

Aan de slag met rekenproblemen Marije van Oostendorp

Autisme in school Ina van Berckelaer-Onnes (red.)

Dyscalculie en rekenproblemen Marisca Milikowski

Dyslectische kinderen leren lezen Anneke Smits & Tom Braams

Grip op leren in het vo

Formatief handelen in
jouw lespraktijk

Jouke Brouwer

Boom

© 2021 J. Brouwer & Boom uitgevers Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb. 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk: Annelies Bast, Amsterdam

ISBN 9789024441020

NUR 840

info@boomtestonderwijs.nl

www.boomtestonderwijs.nl

Inhoud

Voorwoord	7	
1	Formatief handelen: 17 redenen waarom	11
2	Wat is formatief handelen?	23
Fase 1		33
3	Wat zijn leerdoelen?	35
4	Wat zijn succescriteria?	43
5	Hoe werk je met leerdoelen en succescriteria?	51
Fase 2		61
6	Feedback die de leerling verder helpt	63
7	Activerende vragen	73
Fase 3		81
8	Werk zichtbaar maken bij korte opdrachten	83
9	Werk zichtbaar maken bij grote(re) opdrachten	89
Fase 4		95
10	Klassikale feedback op het werk van leerlingen	97
11	Schriftelijke feedback op het werk van leerlingen	103
12	Zelffeedback	107
13	Peerfeedback	115

Fase 5	123
14 Feedforward met de hele klas	125
15 Feedforward met individuele leerlingen	131
16 7 succesfactoren voor een formatieve schoolcultuur	137
Succesfactor 1: iedere leerling leert in de les	137
Succesfactor 2: leraren stimuleren een op groei gerichte mindset	139
Succesfactor 3: fouten moet je vieren	145
Succesfactor 4: de school is meer een groeiplek dan een hindernisbaan	148
Succesfactor 5: de school ziet leren en ontwikkelen als circulaire processen	152
Succesfactor 6: de school heeft hoge verwachtingen van de leerlingen en laat dit merken	156
Succesfactor 7: de school leert zelf ook op een formatieve manier	161
Nawoord	167
Verklarende woordenlijst	169
Literatuur	171
Bijlage: checklist leerdoelen	173
Over de auteur	175

Voorwoord

De titel van dit boek is *Grip op leren in het vo*. Je vraagt je vast af waarom ik deze titel heb gekozen. Dit boek gaat toch over formatief handelen? Het antwoord is eenvoudig. Ik ben nu al 21 jaar leraar. Er zijn in die tijd al heel wat onderwijsvernieuwingen langsgekomen. Sommige vond ik goed, andere wat minder. Maar er was er niet één zo effectief om leerlingen écht aan het leren te krijgen in de les als formatief handelen. Hoe dat kan? Bij formatief handelen gaat het om het leerproces van de leerling. Als je als docent dit proces weet te activeren bij de leerling, leren de leerlingen niet alleen meer, maar krijgen ze ook nog meer plezier in het leren. Door formatieve technieken in mijn eigen lessen toe te passen, heb ik ontdekt dat het ook echt zo werkt.

Alle technieken die ik in dit boek beschrijf, heb ik zelf dus ook ingezet in mijn lessen. Ik merkte dat mijn leerlingen niet alleen betere resultaten haalden, maar ik zag ze ook meer nadenken over hun eigen houding ten opzichte van het fenomeen leren. Waar ze bijvoorbeeld aanvankelijk woordjes stampten op de avond voor de toets, om ze daarna zo snel mogelijk weer te vergeten, denken ze nu na over manieren om hun woordenschat duurzaam uit te breiden en de geleerde woorden ook vast te houden. Dat ging overigens niet zonder slag of stoot. Formatief handelen is iets wat je ook in de vingers moet krijgen als docent. Daar gaat tijd overheen. Gelukkig kreeg ik wel al snel hoopvolle signalen en kreeg ik goede feedback van mijn leerlingen, zodat ik doorging met het inzetten van de formatieve technieken die ik in dit boek beschrijf.

Dit boek is bedoeld voor docenten op alle mogelijke niveaus van het voortgezet onderwijs: of je nu werkt in het vmbo of op het gymnasium, iedere leraar kan zijn voordeel doen door formatief handelen in te zetten. Of je nu gym geeft of wiskunde, uiteindelijk wil je dat jouw leerlingen zoveel mogelijk leren. Ook leerkrachten in de bovenbouw van het basisonderwijs kunnen formatief handelen inzetten. Formatief handelen biedt een prachtige kans om meer grip op dit échte leren te krijgen. Dat de cijfers van diezelfde leerlingen ook nog eens beter worden, is mooi meegenomen. Veel mensen denken dat je óf summatief (voor een cijfer) óf formatief werkt. Het een hoeft het ander helemaal niet uit te sluiten. Door slim formatief te werken, gaan je leerlingen ook betere cijfers halen.

Het boek dat voor je ligt, is vooral ook een heel praktisch boek. Het voornaamste doel is jou als leraar de kans te bieden direct aan de slag te gaan met formatief handelen. Je kunt het boek de eerste keer misschien het best helemaal uitlezen. Zo krijg je niet alleen uitleg over hoe formatief handelen werkt, maar ook redenen waarom formatief handelen zoveel impact kan hebben op je lesgeven. Daarna kun je telkens een onderdeel van de formatieve leercyclus onder de loep nemen. De volgorde is hierbij wel belangrijk, want zonder leerdoelen en succescriteria kun je bijvoorbeeld geen specifieke feedback geven. Mijn tip is: hou hierbij de volgorde aan van de formatieve leercyclus die ik in dit boek uitleg.

Je leest de tekst en bedenkt wat je in jouw eigen lespraktijk gaat gebruiken. Het werkt het best als je dit samen met collega's doet. Op die manier kun je elkaar coachen en verder helpen. Ook kun je elkaar feedback geven. Je hoeft niet meteen alle onderdelen van de formatieve leercyclus te doen. Je kunt het formatieve proces telkens uitbreiden door nieuwe elementen toe te voegen. Als je daarnaast ook nog formatief te werk gaat bij het onder de knie krijgen van de technieken die je hier leert, ontdek je steeds weer nieuwe facetten en verdiept je eigen leerproces zich ook. Zo word je een steeds betere leraar en ben jij zelf ook écht aan het leren. En dat werkt aanstekelijk op je leerlingen. Uiteraard kun je dit boek ook gebruiken als studiemateriaal voor een training formatief handelen.

Formatief toetsen? Formatief evalueren? Formatief handelen? Inmiddels zijn er meerdere termen in de omloop die min of meer hetzelfde betekenen. Toch geef ik de voorkeur aan formatief handelen en kies ik er bewust voor de term formatief toetsen te vermijden. Formatief toetsen suggereert namelijk dat het vooral gaat om een vorm van toetsen. Docenten denken bij formatief toetsen vaak aan diagnostisch toetsen, terwijl dit maar een klein deel van het gehele formatieve proces is. Bij formatief handelen komt veel meer kijken, zoals het werken met leerdoelen, succescriteria, feed-up, feedback, feedforward en diverse formatieve werkvormen. Kortom, een breed scala aan handelingen, vandaar dat ik de voorkeur geef aan de term formatief handelen.

Het boek is als volgt opgebouwd.

We beginnen met het waarom, want voordat je met formatief handelen aan de slag wilt, moet ik je misschien nog overtuigen van de meerwaarde. Ik geef je daarom 17 goede redenen waarom je formatief handelen zou willen gebruiken in je lespraktijk. Bij een opleiding tot teamcoach heb ik namelijk geleerd dat je bij een vernieuwing minstens 17 keer moet ingaan op het waarom van die verandering. En om meteen maar even een misverstand uit de weg te ruimen: de belangrijkste reden om met formatief handelen aan de slag te gaan, is niet minder nakijkwerk omdat je minder toetsen geeft ...

Daarna volgt de formatieve leercyclus met de vier hoofdbestanddelen van formatief handelen: leerdoelen, succescriteria, feedback en circulair werken. Je leert onder andere hoe je leerdoelen opstelt en die vervolgens zodanig met leerlingen communiceert dat ze begrijpen wat jij bedoelt. Ook leer je wat succescriteria zijn en hoe je leerlingen ermee kunt laten werken, bijvoorbeeld door leerlingen succescriteria op te laten stellen voor hun medeleerlingen. Daarna leer je meer over de krachtigste tool om het leren van je leerlingen te beïnvloeden: feedback. Tot slot leer je ook hoe je circulair kunt werken door aan feedforward te doen.

Als je met formatief handelen aan de slag wilt, zijn er ook een aantal opvattingen over leren die een belangrijke rol spelen. Je kunt dan denken aan ideeën over leren en over de leercapaciteiten van leerlingen, maar ook aan afspraken die een belangrijke rol spelen in de formatieve leercyclus, zoals de afspraak dat elke leerling altijd werk moet kunnen aanleveren. Ik noem dit de succesfactoren voor formatief handelen. Aan elk van deze succesfactoren heb ik een aparte paragraaf gewijd. Ik heb in totaal 7 succesfactoren opgesteld. Deze vind je in hoofdstuk 16.

1 Formatief handelen: 17 redenen waarom

Iedereen in het onderwijs heeft het momenteel over formatief handelen. Is dit de zoveelste hype? Of heeft formatief handelen echt een meerwaarde voor de leerresultaten van de leerlingen? In dit hoofdstuk geef ik 17 redenen waarom formatief handelen grote voordelen heeft voor het leerproces en de leerresultaten van de leerlingen zelf. Daarmee heeft formatief handelen natuurlijk meteen ook een groot effect op het welbevinden van leerlingen en docenten. Voor leerlingen is er namelijk niks bevredigender dan merken dat je ergens beter in wordt. Voor docenten is er tegelijkertijd niks fijner dan constateren dat je de leerlingen echt verder kunt helpen met je vak. Formatief handelen geeft je daar de tools voor.

Reden 1: écht leren

Bij formatief handelen in de puurste vorm gaat de leerling door met oefenen en leren totdat hij het leerdoel beheerst. Dit geldt voor alle leerlingen! Bij formatief handelen gaat het dus om echt leren. Dat is heel wat anders dan wat ik vroeger vaak deed: ik leerde de Franse woordjes de avond voor de toets, haalde keurig een cijfer tussen de acht en de tien en was de meeste woordjes twee dagen later alweer vergeten. Bij formatief handelen gaat het juist om de vraag hoe je de woorden zo kunt leren dat je ze een jaar later nog kent. Dat noem ik écht leren! En dat échte leren is waar elke leraar die ik ken voor gaat. Het is ook een van de belangrijkste redenen